

Meandry Odry

Śląsk

Odra na terenie Górnego Śląska kojarzy się mieszkańcom z brudnym kanałem i zagrożeniem powodziowym. Jednak to właśnie śląski fragment doliny Odry na granicy z Republiką Czeską, ostatni nieuregulowany fragment tej rzeki w Polsce, zachwyił przyrodników. Ponad 7,5-kilometrowy odcinek między Bohuminem, Chałupkami a ujściem Olzy stanowi prawdziwą oazę przyrodniczą. Żyją tu gatunki roślin i zwierząt wymienione w Dyrektywie Siedliskowej i Ptasiej Unii Europejskiej oraz gatunki zagrożone z czerwonych list polskiej i czeskiej. W dniu 29 października 2004 r. rozporządzeniem Wojewody Śląskiego meandry graniczne Odry zostały objęte ochroną prawną jako Obszar Chronionego Krajobrazu. O ochronę tego obszaru WWF zabiegał już od kilku lat.

Górny odcinek górnej Odry odznacza się dużym wahaniami przepływów oraz nagle pojawiającymi się wezbraniem, co wpływa na częste zmiany koryta rzeki. Zakola rzeczne (meandry) przemieszczają się i niekiedy dochodzi do ich naturalnego przerwania (tzw. awulsji). Dno rzeki oraz brzegi są podmywane, powstają strome skarpy w nanosach rzecznych, narastają żwirowe oraz muliste ławice, pojawiają się i znikają wyspy rzeczne. Zakola rzeczne przemieszczają się - zazwyczaj niezauważalnie. Zmiany te widoczne są dopiero po porównaniu przebiegu rzeki w dłuższych odcinkach czasowych. Najczęściej zmiany koryta rzeki zachodzą w czasie gwałtownych i niszczących powodzi. Takie powodzie miały miejsce na przykład w latach 1755, 1813, 1880, 1881, 1903 lub 1996 i spowodowały wyraźną zmianę trasy koryta rzeki.

Zachowane i ciągle żywe procesy korytotwórcze, swobodny transport rumowiska oraz regularne wylewy warunkują i wspierają rozwój zbiorowisk roślinnych oraz zwierzęcych, typowych dla obszarów zalewowych meandrujących rzek. Na obu brzegach rzeki stwierdzono siedem typów siedlisk (w tym jedno o priorytetowym znaczeniu), które są wymienione w tzw. dyrektywie siedliskowej Unii Europejskiej. Od tych biotopów zależne są rozmnażające się tu gatunki zwierząt, wyszczególnione w Załączniku II tej samej Dyrektywy. Należy do nich chrząszcz pachnica dębowa, którego występowanie w Polsce ogranicza się do zaledwie kilku stanowisk, motyle - modraszek (*Maculinea nausithous*) i czerwończyk nieparek, ryby - różanka i piskorz, płazy - kumak nizinny i kumak górski. Po czeskiej stronie rozmnaża się bóbr europejski, zaobserwowano również wydrę. Zoologowie czescy zgłaszają kolejne gatunki, które znajdują się zarówno na polskiej jak i na czeskiej Czerwonej Liście. Na nowych ławicach żwirowych żyje silna populacja rzadkiego pająka - wymyka szarawego (*Arctosa cinerea*). Kaskadowe koryto szybko płynącego cieku jest odpowiednim biotopem dla bardzo zagrożonej ryby - piekielnicy, która występuje powyżej meandrów. Jest tylko kwestią czasu (niewykluczone, że tak się już stało), że ryba ta ponownie zasiedli meandry.

Meandry Odry, © WWF. Fot. Piotr Nieznański

Ramowa Dyrektywa Wodna nakłada na państwa członkowskie obowiązek dążenia do osiągnięcia przynajmniej dobrego stanu wód. Jeśli taki stan już istnieje, musi on zostać zachowany. Stan chemiczny Odry poprawia się nieustannie. Pod względem morfologicznym ciek zbliżony jest do warunków naturalnych. Odcinek meandrów granicznych znajduje się w dobrym stanie ekologicznym i ma wszelkie podstawy ku temu, aby dalej się poprawiać. Przede wszystkim zachowane procesy morfologiczne, zbliżone do naturalnych, predestynują Odrę Graniczną do tego, aby stała się odcinkiem porównawczym dla tego rodzaju meandrujących rzek podgórskich.

Występowanie naturalnych siedlisk oraz gatunków znaczących w skali europejskiej upoważnia do zaklasyfikowania obszaru meandrów do Europejskiej Sieci Obszarów Chronionych NATURA 2000. Strona czeska podjęła już pierwsze kroki, zgłaszając do sieci NATURA 2000 chroniony obszar ptasi SPA Heřmanský stav – Odra – Poolzí, który obejmuje również meandry graniczne. Został on wyznaczony zgodnie z Dyrektywą dla czterech gatunków ptaków. Populacja zimorodka na meandrach waha się między 16 a 35 parami lęgowymi. Poza gatunkami decydującymi o włączeniu tego obszaru do sieci NATURA 2000, na meandrach stwierdzono cały szereg dalszych zagrożonych gatunków stawonogów i kręgowców, które znajdują się na polskich i czeskich czerwonych listach.

W Europie trudno dziś znaleźć podobne, dynamiczne i nieuregulowane rzeki graniczne, które bez ingerencji człowieka tworzą własne koryta. Większość meandrujących rzek została już uregulowana. Dlatego prowadząc od 1998 r. badania stanu ekologicznego Odry, WWF zwrócił szczególną uwagę na ten cenny fragment doliny. Po przerwaniu jednego z meandrów Odry w czasie powodzi w 1997 r.

pojawiły się koncepcje uregulowania tego fragmentu rzeki. Zwrócono się wtedy z apelem do władz polskich i czeskich o odłożenie decyzji o rozpoczęciu prac budowlanych i zyskano czas na przeprowadzenie wszechstronnych badań dla wypracowania koncepcji zachowania unikatowego charakteru tego obszaru. Równocześnie poinformowano lokalne samorządy i instytucje wojewódzkie o wyjątkowych walorach przyrodniczych meandrów granicznych i dzięki opracowanej dokumentacji zdołano doprowadzić do formalnej ochrony tego obszaru w październiku 2004 r.

Objęcie ochroną prawną meandrów Odry ułatwi dalszą pracę na rzecz ochrony procesów przyrodniczych na tym odcinku doliny Odry. Skuteczna ochrona tego unikalnego obszaru wymaga dalszej współpracy polskich i czeskich władz, a także aktywnego włączenia lokalnej społeczności do działań ochronnych.

„Kontynuujemy prace na rzecz zachowania walorów przyrodniczych i krajobrazowych meandrów granicznych Odry. Nasze obecne działania podejmowane we współpracy z polskimi i czeskimi samorządami mają na celu realizację koncepcji *Przestrzeni dla rzeki*, która ma szansę stać się modelowym, europejskim rozwiązaniem dla ochrony przyrody na dynamicznie zmieniających się ciekach granicznych. Gwarancją dla zachowania na tym terenie naturalnych procesów przyrodniczych może być wykup terenów nadrzecznych i pozostawienie Odrze niezbędnej przestrzeni dla umożliwienia dalszego rozwoju meandrów. Ta propozycja WWF spotkała się z aprobatą władz samorządowych oraz z ogromnym zainteresowaniem polskich i czeskich polityków z regionu Śląska” – mówi Piotr Nieznański, kierownik Projektu „Odra”, realizowanego przez WWF.

Opracowano na podstawie materiałów WWF-Polska.

Więcej informacji: Piotr Nieznański – kierownik Projektu „Odra” WWF.

Kolumna „Śląsk” dofinansowana przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.